

Molenverhalen

Marry den Boer

Marry den Boer (1936) werd geboren in de 6e molen van de Overwaard in Kinderdijk.

Mijn vader was molenaar op de 6e molen van de Overwaard. Ik was de jongste van vier kinderen. Een nakomertje, of 'kakkernissie', zoals ze in Zeeland zeggen, waar ik nu al jaren woon. Mijn ouders kwamen niet uit molenaarsfamilies. Mijn moeder kwam uit Bergambacht, haar familie had een winkel. Een oom of neef van mijn grootmoeder aan vaders kant was molenaar op de Nederwaard. Die heette Van Rijnsburg, net zoals mijn oma. Daar kwam mijn vader vroeger wel eens en zo is hij op de molen gekomen.

Marry den Boer (Foto Marloes Wellenberg)

Ik denk niet dat mijn vader met hart en ziel voor het beroep van molenaar heeft gekozen. Dat is gewoon zo gelopen. Het was hard werken. Hij had altijd wel plezier in zijn werk, denk ik. Mijn vader was een stille man en deed zijn werk heel getrouw. In die tijd was je blij dat je een baan had. Mopperen deden de mensen vroeger niet zo. Je werkte en je kreeg je geld.

Pet af voor meneer Van der Loo

In het Waardhuis op de dijk zat meneer Van der Loo, die werkte voor het hoogheemraadschap. Als de herenboeren in de polders – die helemaal tot Gorinchem liepen – een seintje gaven dat er te veel water was, gaf Van der Loo opdracht om

de molens te laten draaien. Als het water hoog was en het ging waaien, dan moest je malen als molenaar. Er waren geen vaste werktijden en je kreeg geen vergoeding voor extra uren of nachturen. Er moest ook best vaak 's nachts worden gewerkt. Of je dat leuk vond of niet, daar werd niet naar gevraagd.

Als de molens niks te doen hadden, moesten de molenaars bij Van der Loo de tuin gaan wieden en dat soort dingen. Er werd eigenlijk een beetje

Molenverhalen is een uitgave van Erfgoedhuis Zuid-Holland.

Het *oral history* project Molenverhalen heeft tot doel kennis en verhalen op te tekenen over de poldermolens in Zuid-Holland. Het project wordt mogelijk gemaakt dankzij de provincie Zuid-Holland, Fonds 1818 en het Prins Bernhard Cultuurfonds.

Interview en redactie: Marloes Wellenberg

Met medewerking van Lisette Albers, Agnes Smit en Marion Loomans

© 2019 Erfgoedhuis Zuid-Holland
www.erfgoedhuis-zh.nl

Postadres
Postbus 3092
2601 DB Delft

Contact
T 015 215 43 50
E molenverhalen@erfgoedhuis-zh.nl

misbruik van de molenaars gemaakt. Nu zou je het niet meer pikken, denk ik, maar oproerig waren ze niet in die tijd. Er waren wel jongeren, waaronder mijn broer, die een beetje mopperden en zeiden: "Dat hoort helemaal niet." Maar protesten, daar hoorde je niet over. We hadden geen tv of radio, alleen de Schoonhovense Courant. Daar stond alleen het Schoonhovens nieuws in en die werd na het lezen als wc-papier gebruikt.

Het Waardhuis of Gemeenlandshuis van de Overwaard (Foto A.J. van der Wal, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed CC BY SA 4.0)

Direct contact met de herenboeren die de dienst uit maakten bij het waterschap had je niet als molenaar. Voor die mensen nam je alleen maar je pet af, letterlijk en figuurlijk. Zelfs voor Van der Loo hield je je pet niet op, hoor. Kijk, als je mopperde, kon je je biesjes pakken. En omdat je als molenaar vrij mocht wonen op de molen, was je niet alleen je baan kwijt, maar ook je huis. Die Van der Loo zat met zijn vrouw in het Waardhuis, met een mooie tuin erom heen. Die zat daar goed. Hij had goed contact met de dokter uit het dorp, zij dronken samen heerlijke wijntjes. En de molenaars maar werken. En elke week daar naar toe om je handje op te houden voor je geld. Later heb ik het Waardhuis nog wel eens bezocht, toen kon je het bezichtigen.

Rietsnijden en vissen

Als molenaar had je een halve baan en daarom moest je bijverdienen, zeker als je een gezin had. Ik kende een molenaar met zeven kinderen en al

die mondjes moesten natuurlijk gevoed worden. Kinderbijslag bestond toen al wel geloof ik, maar wij kregen dat niet, wij kwamen daar blijkbaar niet voor in aanmerking. Mijn vader verdiende bij door riet te snijden en te vissen. Riet snijden gebeurde in het najaar en was ontzettend zwaar. Het riet werd met de hand gesneden en gebost. Dan moest het naar de schouw (*platte roeiboot, red.*) gedragen worden, waarmee het naar de dijk gevaren werd. Daarna moesten die bossen riet op de rug over de dijk getild worden. En dan ging het op een boot die aan de Lek lag en werd het verder vervoerd.

Vissen gebeurde vaak als de molen draaide. Dan had je roering in het water en dan gingen ze 'doggers' gooien met de boot. Een dogger is een houten balkje met een snoertje en haakje eraan, waar een wormpje aanzat als aas. Die werden 's avonds in het water gegooid en de andere morgen opgehaald. Dan zat er een palinkje aan. Tenminste dat dacht ik me te herinneren, het kan ook zijn dat er andere vis op afkwam. Mijn vader viste ook op andere vis, zoals snoek. Het meeste werd er gevestigd met fuiken, dat gebeurde vaak als de molens 's nachts maalden. De gevangen vis werd bewaard in een bun en kon je particulier aan mensen verkopen. Toen mijn broer molenaar was, werd de vis opgekocht door een handelaar in Scheveningen.

Vis voor de tandarts

De vis werd ook weleens gebruikt als betaling. Ik had als kind problemen met mijn gebitje. Wij waren niet verzekerd en dat wist de tandarts wel. Die zei dan: "Ik lust wel een maaltje paling, hoor!" Toen mijn moeder ziek werd, kwam de dokter vaak bij mijn moeder over de vloer. Misschien werd die ook wel betaald met paling, maar daar durf ik mijn hand niet voor in het vuur te steken.

Fuiken boeten deed mijn vader 's avonds en 's nachts. Met een petroleumlampje, want er was weinig licht. Dan zat er een gat in een fuik en dat moest dan gemaakt worden. Ik heb het zelf ook nog wel geleerd. Naast de kachel was er een haakje om de fuik aan te hangen. Dat vond ik leuk om te doen. Wat mijn vader ook vaak deed als de molen 's nachts draaide, was tekenen. Gewoon als hobby. Hij tekende meestal dierenkoppen, paardenhoofden bijvoorbeeld.

Bedstee

De molen was heel eenvoudig ingericht, net zoals nu de bezichtigingsmolen op de Nederwaard. Er was maar één raam, daar was het meeste licht en zette je de tafel neer. Er waren twee gemakkelijke stoelen voor pa en ma, de kinderen zaten gewoon op houten stoelen. De kleuren waarin de molen van binnen geschilderd was, kan ik me niet goed herinneren. Ik dacht grijs of grijsgroen, een beetje sombere, triestige kleuren in elk geval.

Beneden was er één wat grotere bedstee, daar ben ik geboren. Mijn ouders sliepen daar. Mijn vader was vrij lang, dus ik snap niet hoe hij daar in kon liggen, maar ik geloof dat ze vroeger meer zittend sliepen. Aan de andere kant was een kleinere bedstee. Daar sliepen mijn zusje en ik. Onze bedstee was vlak bij het scheprad. Het was net alsof je op een radarboot ligt te slapen, maar je slaapt er op den duur gewoon doorheen. Mijn broer en andere zus sliepen boven.

Vader voor de molen (Particuliere collectie)

Er was een fornuis dat 's winters aan was, maar 's zomers niet. In de gang hadden we ook nog twee of drie oliestellen. De was hing soms boven het fornuis om te drogen. Mijn moeder was vaak wel drie dagen met de was bezig. Eerst moest

alles in de soda gezet worden, dan werd het opgekookt op het fornuis of het oliestel. De andere dag werd het uitgespoeld en op de bleek gelegd. Dan moest het nog gestreken en als het nodig was versteld worden. Tegenwoordig gooi je iets weg als het stuk is, maar toen moesten kleren tot op de draad versleten zijn, wilde je ze weggooien. Omdat ik de jongste was, droeg ik meestal de kleren van de andere kinderen af. Ik heb als kind dus weinig nieuws gehad.

Je begrijpt wel dat mijn moeder geen tijd had om nog meer te doen dan het huishouden. Ze had met vier kinderen haar handen vol. Ik heb haar dan ook nooit een molen zien kruien of dergelijks. Lichamelijk zou ze dat ook niet aangekund hebben. Het was een kleine vrouw, niet zo sterk.

Boezem

Er was één boenstoep bij de molen, daar werd de was uitgespoeld en deden mijn zus en ik vaak de afwas in een teiltje warm water. Dan zetten we het te drogen op een stoel. We woonden aan het water. De boezem, daar deden we eigenlijk alles in. We hadden geen kraanwater en ook geen elektriciteit. Er was een pomp buiten, waar we water mee pompten. We hadden geen riolering, de wc kwam uit op een beerput. Spoelen, afwassen en een heleboel andere dingen deden we met boezemwater.

Zwemmen deden we ook in de boezem. Dat was één van de weinige dingen die we als vermaak hadden. Zwemles was er vroeger niet, ik leerde dat gewoon van mijn broer en zus. We gingen met de schouw het water op. Op een gegeven moment zei mijn broer of zus dan: "Stap maar uit de schouw, je weet nou wel hoe het moet." Zo heb ik het geleerd. Ik had ook een plank om in het water aan te hangen. Ik heb mijn ouders nooit zien zwemmen. Mijn vader heb ik zelfs nog nooit met ontbloot bovenlijf gezien. Het was een preutse tijd, hoor. Het zou best kunnen dat hij niet kon zwemmen. Dat weet ik eigenlijk wel zeker. Er zwommen ook ratten in het water, het is misschien wel vreemd dat we nooit de ziekte van Weil hebben opgelopen ofzo. We waren erg vertrouwd met de natuur. Een ratje in het water of een muisje over de vloer, het hoorde erbij.

Met de schouw naar de moestuin

We hadden een poes tegen de muizen en twee konijnen. De konijnen aten we met de kerst op. Van de konijnenvelletjes werden mofjes gemaakt, waar je beide handen in kon steken. We hadden ook een geit en dronken dus geitenmelk. Ik moet er niet meer aan denken, ik proef meteen weer die wat eigenaardige smaak. Als het ergens kaalgevreten was, moest ik die geit af en toe naar een ander stuk grond brengen. Dat vond ik niet erg hoor, iedereen had nou eenmaal z'n taak.

Moeder Christina met baby Marry en de andere kinderen (Foto particuliere collectie)

We hadden een moestuin, maar die lag niet bij de molen. Tussen de Overwaard en de Nederwaard, bij de Middeldkade, was een soort eilandje met een stuk grond waar je met de schouw naartoe kon varen om te zaaien en te oogsten. Daar verbouwde mijn vader aardappelen en groenten. Bij de molen stonden wel een appelboom en wat perenboompjes. En er werd ook wel wat kleiner spul neergezet, zoals radijsjes. De appels, peren en aardappelen werden in de uitschuifla onder de bedstee bewaard. Daar lagen ze droog, want een koeling was er in die tijd nog niet. We sliepen dus eigenlijk boven de aardappelen, appels en

peren. De groenten werden ingemaakt in Keulse potten en op die manier bewaard. Op de eerste zolder stonden altijd drie potten: één met zuurkool, één met andijvie, één met snijbonen. Die aten wij dan de winter door.

Er was een schuur in de buurt van de molen, daar stonden onder andere de konijnenhokken en wat tuingereedschap in. De ene molen had een mooiere schuur dan de andere. De schuren moesten we zelf onderhouden, dus wie creatiever of handiger was, had een mooiere schuur. Mijn vader deed ook wel wat klein onderhoud aan de molen, zoals het smeren van het bovenwiel en dergelijke. Ook kan ik me herinneren dat de rietdekker kwam als de kap kale plekken had. Ik was natuurlijk nog jong, ik kan me daar niet veel van herinneren. Tussen de 5e en de 6e molen staat een ovenhuisje, daar werd heel vroeger brood in gebakken, maar in mijn tijd al niet meer. Niemand had er last of gemak van, het stond daar gewoon voor noppes.

“Wij komen van de molen”

Ik ging naar school in Kinderdijk, bovenaan de kade. Omdat de 6e molen ver weg lag van de dijk moest ik een hele wandeling maken naar school. En dat op klompjes over een slechte weg, door het hoge, natte gras en soms door sneeuw. Vanaf de molens liep ik samen met drie andere kinderen naar school. Dat waren Annie de Jong en haar één jaar jongere broertje Piet, die in de eerste molen op de Overwaard woonden. Een andere jongen die wel eens met ons meeliep was Anton de Vries, maar die was twee jaar ouder en zat een klas hoger. Annie was een jaar ouder dan ik. In die tijd mocht je pas naar school als je in april de schoolgaande leeftijd had bereikt. Ik was vlak voor april jarig en zij net na april, dus daarom zaten we ondanks het leeftijdsverschil bij elkaar in de klas. We zijn nog steeds vriendinnen. Zij is nog heel lang op de molen en in de streek blijven wonen, toen ik er al weg was. We bellen nog regelmatig en logeren ook bij elkaar.

Aan de ene kant zijn de herinneringen aan mijn schooltijd leuk, aan de andere kant weet ik nog dat ik me soms wat minderwaardig voelde. Zo van: ‘Wij komen van de molen, zij komen van de boerderij.’

Tweede Wereldoorlog

De Tweede Wereldoorlog maar ook de tijd erna waren moeilijke jaren. Mijn ouders en mijn zusje zijn in die periode alle drie gestorven, door ziekte. In 1943 stierf mijn moeder. Zij had kanker en was al een tijdje ziek. Mijn vader kon daardoor lang niet altijd malen en de andere molenaars sprongen dan bij. Tussen de molenaars onderling was er een heel goed contact. Je kan niet zeggen dat de molenaars en hun families samen een soort 'dorp' vormden, maar ze moesten wel op elkaar kunnen vertrouwen. Toen mijn moeder zo ziek was kwam mijn tante Jaan uit IJsselmonde regelmatig.

Broer Lies (Foto particuliere collectie)

Mijn moeder en die tante leken erg op elkaar, hoorde ik later vaak van familie. Het was een lieve vrouw. Ik heb dat later zelf meegemaakt, omdat ik bij haar boven heb gewoond toen ik in het Zuiderziekenhuis in Rotterdam-Zuid werkte. Toen mijn moeder overleed, zat mijn broer Lies ondergedoken in Stolwijk. Hij zou anders te werk gesteld worden in Duitsland. Hij is met hulp van de ondergrondse één nacht even afscheid komen nemen, toen moest hij weer terug naar zijn schuilplaats. Later is hij overgeplaatst naar Limburg.

Evacuees en onderduikers

In het begin van de oorlog hebben de Duitsers Alblasserdam gebombardeerd. Het dorp werd geëvacueerd en via een binnenweggetje waren mensen naar de molens gevlucht. We lieten hen binnen en daar lagen we dan: kop aan staart in de bedstee. Het duurde een dag of twee, drie tot het gevaar was geweken en de mensen weer terug konden.

Wij kregen via de ondergrondse zelf ook twee onderduikers in huis, uit Kinderdijk. Of eigenlijk drie, maar die derde had psychische problemen en bleef niet lang. Dat zal een periode in 1944 of 1945 geweest zijn. Eén was een slagerszoon, daar hadden we geluk mee, want we kregen alleen bonnen om eten te kopen voor ons eigen gezin, dus niet voor de onderduikers. Als er onraad was, moesten de onderduikers zich verstoppert onder het scheprad. Daar was een sein voor afgesproken met de molenaar van de eerste molen, die het dichtst bij de dijk stond en het beste zicht had op wie daar liep. De wieken werden dan in de ruststand gezet. Het ging niet altijd om direct gevaar, soms liepen er gewoon wat Duitsers rond die zich verveelden en voor hun plezier een granaat in de boezem gooiden. Dan kwam de vis bovendrijven. Die namen ze dan niet eens mee trouwens, die vis. Maar door de stand van de wieken van de eerste molen wisten we dat de onderduikers zich even gedeisd moesten houden.

Ik weet niet of er op meer molens onderduikers zaten, daar praatten we niet over. Hoe minder je zegt, hoe minder je mis kan zeggen. De onderduikers moesten natuurlijk zo veel mogelijk binnen blijven. Ik herinner me dat ik in die tijd soms niet naar school hoefde. Er was geen verwarming in de klas en in een deel van de school waren families gehuisvest die waren geëvacueerd. Wij kregen dan een schriftje mee en dan moesten we thuis maar wat doen. Zelfstudie noemen ze dat hè [lacht]. Zat je daar als kind met je schriftje, kilometers van school... De achterstand die we toen opliepen, hebben we later allemaal moeten inhalen.

Difterie

Mijn vader en mijn twee zusjes Bets en Jopie kregen in 1946 difterie. Er waren in die tijd veel mensen die ziek werden. We kregen thuis een papier op de deur, "Hier heerst difterie". Ik mocht opnieuw niet naar school en mocht ook geen contact hebben met anderen. Mijn vader en Jopie hebben het niet overleefd. Mijn vader was 52, Jopie was 17. Ik was tien jaar en bleef alleen achter met mijn broer en zus. Mijn broer Lies was na de oorlog teruggekomen uit Limburg en was op een scheepswerf gaan werken. Het lag helemaal niet in de lijn dat hij molenaar zou worden, maar na de dood van mijn vader heeft

Molenverhalen

hij zijn werk overgenomen. Hij had geen keus. We konden alleen op de molen blijven wonen als hij molenaar werd. Hij was toen 21 jaar.

De wind, de maan en het getij

Mijn broer zal hier en daar wat hulp van de burens hebben gehad, maar hij wist natuurlijk wel hoe de molen werkte. Als je op de molen bent opgegroeid, ken je het systeem wel. Een kind kan bij wijze van spreken de vang erop doen. Natuurlijk moet je ook gevoel hebben voor de kracht van de molen en de gevaren kennen. De wieken zijn omheind met een ketting, maar je denkt soms weleens: ik kan er nog wel even langs. Zo zijn er voor mijn tijd mensen door de wieken geraakt en overleden, waaronder een molenaarsvrouw en een kind. Nu worden kinderen opgevoed met het gevaar van het verkeer, wij werden opgevoed met het gevaar van de wieken en het water.

Molen no. 6 van de Overwaard (Foto Quistnix CC BY SA 2.5)

Ook de weersomstandigheden konden we aflezen. Als kind van een molenaar groei je op met de wind, de zon en de maan. De maan heeft invloed op het getij en dat speelt in Kinderdijk een rol. Als het water te hoog werd in de boezem en er was laag water in de Lek, dan gingen de sluisdeuren open en kon het boezemwater in de Lek stromen. Aan de maan kun je ook zien wat voor weer er op komst is. Bij volle maan kun je gerust aannemen dat je veertien dagen ongeveer hetzelfde weer houdt. De maan heeft trouwens ook invloed op de mens. Dat weet ik uit de tijd dat ik als verpleegster in de psychiatrie werkte. Bij volle maan lijken veel mensen slechter te slapen en ik heb het idee dat de maan ook de stemming van mensen kan beïnvloeden. Dat zou ook niet

verwonderlijk zijn, want een mens is ook maar een onderdeel van het geheel.

Meisje van het platteland

Na het overlijden van mijn vader hebben we nog een jaar met zijn drietjes op de molen gewoond. In die tijd zijn we verhuisd naar de tweede molen op de Overwaard. Het voordeel was dat molen no. 2 dicht bij de dijk lag en niet zo ver van onze groentetuin. Mijn zus Bets en ik deden het huishouden. Zij werkte ook nog buitenshuis, dat deed ze al sinds haar zestiende jaar. Dat was zo in die tijd. Elk mondje meer of minder telde. Een jaar later trouwde mijn broer. Mijn zus is toen in Sliedrecht gaan wonen en ik heb van mijn elfde tot mijn achttiende bij mijn broer en zijn gezin op molen no. 2 gewoond. Na mijn 18de verjaardag, in 1954, ben ik een opleiding tot verpleegkundige gaan volgen in een sanatorium in Zeist. Daar zat ik intern. Ik ben van christelijke huize en het was een christelijk sanatorium dus mijn broer en schoonzus hadden er wel vertrouwen in. Er woonde ook familie van mijn schoonzus in de buurt die een oogje in het zeil kon houden. Er heerste een strenge hiërarchie daar en er werd goed op ons gelet door de hoofdzuster.

Het was ver van Kinderdijk, dus ik kwam nog wel thuis, maar alleen op vrije dagen. De reis kostte 2 gulden en ik verdiende maar vijftig gulden in de maand. Voor mij als meisje van het platteland was de verhuizing naar Zeist een hele ervaring. Ten eerste had ik voor het eerst een kamertje alleen. Ten tweede werkten daar meisjes uit Den Haag en Rotterdam met een heel andere achtergrond. De collega uit Den Haag, bijvoorbeeld, was weleens met haar vader op vakantie in Zwitserland geweest. Ze rookte sigaretten en droeg make-up. Ik wist als meisje van 18 nauwelijks wat make-up was en vond haar maar een wufte dame.

In 1967 ben ik als wijkverpleegkundige in Middelburg beland en dat werk heb ik tot mijn pensionering met veel plezier gedaan.

Van molen naar fabriek

In 1952 stopte molen no. 6 met het malen voor de polder. Er was al een gemaal, ook in de tijd dat ik er woonde, maar dat kon niet voldoende vocht verwerken. Toen is er nog een elektrisch gemaal bijgekomen. De gemalen namen de functie van de molens volledig over, maar de molens werden reserve gehouden voor als er weer oorlog zou komen en er weinig brandstof zou zijn.

Mijn broer is nog tot 1956 of 1957 op de molen gebleven. Toen is hij naar een woning in het dorp verhuisd, tot groot genoegen van mijn schoonzus. Die kwam uit Rotterdam en had erg moeten wennen bij ons op de molen, zonder stromend water en elektra. Mijn broer is op een fabriek gaan werken. Hij kreeg een vast salaris en daardoor kregen ze een veel beter leven.

Een dubbel gevoel

Mijn broer keek niet met verdriet terug op de molen, maar miste later wel het vrije leven dat hij als molenaar had. Je hebt geen directe baas boven je, terwijl er in de fabriek een hiërarchie is. Aan de andere kant was die vrijheid natuurlijk beperkt, want als molenaar moest je altijd paraat staan: Het kan gaan waaien, er kan veel regen gaan vallen en dan moet de molen draaien. Je kan geen afspraak maken of naar de verjaardag van opa of iets dergelijks, want als de molen draait, kan je niet weg. Vakantie hebben we daarom vroeger nooit gehad.

Zelf heb ik een dubbel gevoel als ik aan de molen denk. Ik kijk er niet met een naar gevoel op terug, maar ook niet van 'jongens, het was zo geweldig!' Daar hebben de omstandigheden ook aan bijgedragen.

Twee jaar geleden was ik nog eens in Kinderdijk bij de bezichtigingsmolen. Ik ben net in de tachtig, maar ik weet heus nog wel hoe je de molen moet kruien. Dus ik zei daar "Laat mij dat maar eens doen." Nou, dat viel tegen, hoor [lacht]. Het was heel zwaar en ik had natuurlijk de juiste kleding niet aan. Maar het principe, hoe het moest, wist ik nog wel. Dat raak je niet kwijt.